

Glavni pravci bošnjačke nacionalističke politike u savremenoj Bosni i Hercegovini

Članak razmatra dva glavna pravca bošnjačke nacionalističke politike u savremenoj Bosni i Hercegovini. Prvi pravac je radikalna strategija konsolidacije i antagonizacije, zasnovana na logici jačanja političkih i vjerskih podjela i usmjerena na jačanje unutrašnje kohezije bošnjačke nacije. Drugi pravac je umjerena saradnička strategija zasnovana na logici prelaska ovih podjela i usredotočena na saradnju između bošnjačke nacije i međunarodne zajednice (uglavnom) te dvije druge nacije u Bosni i Hercegovini (u manjoj mjeri). Članak prikazuje dinamiku stalne napetosti između ovih strategija u periodu 1995–2015.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, bošnjačka politika, nacionalizam, politička sociologija

Uvod

Članak predstavlja dvije glavne političke strategije koje su koristile stranke na vlasti u bošnjačkom segmentu političkog polja Bosne i Hercegovine nakon 1995. godine. U tekstu identifikujem neraskidivu napetost između ovih strategija i pokazujem kako se ona manifestovala u narednim fazama političkog procesa. Članak se bavi nacionalističkom politikom i, stoga, pokriva aktivnosti koje su sproveli posebno: Stranka Demokratske akcije (SDA) i Stranka za BiH (SBiH). Mnogo manji značaj pridajem ne-nacionalističkom pravcu politike koju vodi multinacionalna stranka Socijaldemokratska Partija Bosne i Hercegovine (SDP BiH), jer je ovaj pravac imao mnogo manji i samo povremeni uticaj na situaciju u državi.

Svaki od dva glavna pravca bošnjačke nacionalističke politike izrastao je iz različite logike političkog djelovanja, duboko povijesno ukorijenjenih u Bosni i Hercegovini. Prvi pravac — strategija konsolidacije i antagonizacije — bio je u skladu s logikom jačanja političkih i vjerskih podjela i bio je orijentisan ka jačanju unutrašnjeg jedinstva bošnjačke nacije suprotstavljajući je drugim dvjema nacijama koje naseljavaju Bosnu i Hercegovinu: srpskoj i hrvatskoj, te međunarodnoj zajednici. To je bio radikalni pravac, u okviru kojeg političke snage su kritizirale Dejtonski sporazum, tvrdeći da i teritorijalni dobici srpskog i hrvatskog logora i politička prava ove dvije

* Tomasz Rawski, Fakultet za Sociologiju, Varšavski Univerzitet, Poljska, t.rawski@is.uw.edu.pl. Homepage: trawski.net.

nacije, kao i politika međunarodne zajednice na terenu predstavljaju direktnu prijetnju do opstanka bošnjačke nacije. Drugi pravac — saradnička strategija — bio je u skladu s logikom prelaska političkih i vjerskih podjela i imao je za cilj jačanje saradnje između bošnjačke nacije i međunarodne zajednice, a u nekoj mjeri i sa druge dvije nacije. Bio je to umjeren pravac, unutar kojeg je bošnjačka strana povremeno ulazila u saveze sa međunarodnom zajednicom i podržavala njene integracionističke odluke usmjerene ka jačanju centralne vlasti u Bosni i Hercegovini.

Koristeći obje strategije, bosanskohercegovački nacionalisti nastojali su zadržati dominantan položaj u političkom polju poslijeratne Bosne i Hercegovine. U ovom članku raspravljam o tim strategijama kroz prizmu ključnih prekretnica u poslijeratnoj bosanskoj politici, uključujući primjenu „tranzicione pravde“, odnosno sudske procese koje je Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (ICTY) vodio u vezi sa: masovnim ubistvima u Srebrenici; opsadom Sarajeva; borbama za Mostar; te proces od strane Međunarodnog suda pravde (ICJ).

Prve godine u novom sistemu

Sa stanovišta bošnjačkog političkog tabora, Dejtonski sporazum kojim je okončan vojni sukob u Bosni i Hercegovini, imao je tri glavne posljedice. Prvo, potvrdio je suverenitet i teritorijalni integritet države u granicama iz prethodnog perioda, te obavezao politički Zagreb i Beograd da se odreknu svojih teritorijalnih zahtjeva, odnosno sankcionirao je minimalistički bošnjački teritorijalni ratni cilj, a to je bio sprečavanje podjele države. Drugo, potvrdio je ključne odluke Prvog Bošnjačkog Sabora iz septembra 1993. godine, potvrđujući postojanje bošnjačke nacije (Bošnjak/Bošnjaci kao zvanični naziv nacije) te bosanskog jezika¹. Treće, upisao je u novu institucionalnu arhitekturu države neraskidivu napetost između dvije gore pomenute političke logike: logike jačanja političkih i vjerskih podjela i logike njihovog prelaska.

Prva logika bila je institucionalizovana jer je međunarodna zajednica priznala suverenitet Bosne i Hercegovine, zajedno s ključnom ulogom lokalnih političkih elita u upravljanju državom. Nova administrativna struktura zemlje de facto je legitimisala većinu ratnih teritorijalnih dobitaka svake strane kao garant minimalnog konsenzusa između njih o obliku zajedničke države. Podjela Bosne i Hercegovine na dva entiteta i tri konstitutivne nacije, spojene samo slabom centralnom vlašću, autoritet dovela je do toga da je svaki nacionalistički tabor vodio svoju politiku u okviru svog „nacionalnog“ segmenta

¹ Šta je legitimisalo ambivalentnost pojmova: bošnjački/bosanski. Ustav ne precizira da li je bosanski jezik nacionalni jezik Bošnjaka, ali se to može indirektno zaključiti iz činjenice da on u dokumentu koegzistira zajedno sa hrvatskim i srpskim jezikom, a ne umjesto njega.

bosanske političke scene. Druga logika je institucionalizovana zbog želje međunarodne zajednice da stvori mehanizme moći za neutralisanje nacionalističkih centrifugalnih (srpskih i hrvatskih) i unitarističkih (bošnjačkih) tendencija i da po potrebi vrši direktnu kontrolu nad situacijom u zemlji. Zbog prve težnje, država je bila organizovana strogo prema principima troslojne konsocijativne demokratije u ljiphartskom smislu². Zbog druge težnje, Vijeće za implementaciju mira (PIC)³ dodatno je instaliralo tri alata za nepredviđene slučajeve kako bi moglo eksterno utjecati na pravac političkog procesa: ured Visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu (OHR), tri međunarodne sudije u Ustavnom sudu, te ICTY. Ove institucije su trebale da ojačaju političku logiku prelaska nacionalnih podjela.

Prvobitno nizak nivo uključenosti međunarodne zajednice u mirovni proces u Bosni povećao se kao rezultat niza neuspjeha u prvoj godini mira. Ovi neuspjesi dokazali su neadekvatnost američke minimalne strategije civilnog angažmana u oblikovanju Dejtonskog sporazuma. Spektakularna pobjeda tri nacionalistička tabora (SDA, SDS, HDZ) na izborima u oktobru 1996. godine učvrstila je njihovu moć na svim nivoima nove institucionalne strukture⁴, pojačavajući nespремnost svakog tabora da napusti ratne teritorijalne ciljeve i zapečaćujući dominaciju logike jačanja političkih i vjerskih podjela.

Bošnjački nacionalistički tabor ambivalentno je prihvatio odluku PIC-a da OHR obdari novim, proširenim >bonskim ovlašćenjima< u decembru 1997. S jedne strane, moć autoritativnog donošenja zakona i izbacivanja neželjenih političara sa njihovih funkcija pružala je široke mogućnosti za slabljenje srpskih i hrvatskih protivnika. Sa druge strane, ovo je zahtijevalo presijecanje nezvaničnih paradržavnih struktura, netransparentnih kanala finansiranja stranaka i vojske, te kraj vođenja politike isključivo na osnovi bilateralnih sporazuma između lidera, jednom riječju — rezignaciju iz svih onih načina

² Zob.: Florian Bieber, *Post-war Bosnia. Ethnicity, Inequality and Public Sector*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2005; Soeren Keil, *Multinational Federalism in Bosnia and Herzegovina*, Ashgate, Farnham, 2013; Arend Ljiphart, „Constitutional democracy“, *World Politics*, Vol. 21, No. 2/1969, ss. 207–225.

³ PIC je osnovan kako bi nadgledao primjenu Dejtonskog sporazuma. Sastav rukovodstva PIC-a je: SAD, Velika Britanija, Francuska, Nemačka, Italija, Japan, Rusija, Turska, Evropska komisija, Predsjedništvo Evropske Unije. Prema Rolandu Kostiću, u vođstvu PIC-a od početka su se vodile diplomatske bitke između SAD-a i EU za faktičku kontrolu nad Bosnom. Zob. Roland Kostić, *Ambivalent Peace. External State-building, Threatened Identity and Reconciliation in Bosnia and Herzegovina*, Universitetstryckeriet, Uppsala, 2007, s. 82; Roland Kostić, „Shadow peacebuilders and diplomatic counterinsurgencies: Informal networks, knowledge production and the art of policy-shaping“, *Journal of Intervention and State-building*, Vol. 11, No. 1/2017, s. 120–139.

⁴ Detaljni rezultati svih posljeratnih parlamentarnih izbora u Bosni i Hercegovini dostupni su na web stranici Parlamenta BiH: <https://vvv.parlament.ba/Content/Read/248> [07. 10. 2020]. Sastav narednog mandata Prezidijuma BiH dostupan je na veb stranici Prezidijuma, ovdje: <http://www.predsjednistvobih.ba/hron/default.aspx?id=10074&langTag=en-US> [07. 10. 2020].

djelovanja koji su krajem 1997. dobro poslovali u Federaciji BiH⁵. U tom kontekstu nastao je prvi poslijeratni politički raskol u bošnjačkom taboru između radikalnog krila SDA — koje je još od rata bilo okupljeno oko predsjednika Alije Izetbegovića i nije željelo da daje ustupke OHR-u — te umjerenog krila premijera Harisa Silajdžića koji je snažno podržavao jačanje zvaničnih državnih institucija. Na kraju, međutim, pristalice strategije konsolidacije i antagonizacije zadržale su svoju dominaciju u SDA. Silajdžićevo umjerenom krilo, zalažući se za relativno stalnu saradnju sa OHR-om, osnovalo je novu bošnjačku stranku: Stranku za Bosnu i Hercegovinu (S BiH).

Izetbegovićeva stranka zadržala je dominaciju u bošnjačkom segmentu političke scene zahvaljujući tri faktora. Prvo, SDA je i dalje mogla računati na snažnu lojalnost rukovodstva Islamske Zajednice, gdje je u avgustu 1996. Mustafa Cerić zvanično izabran za predsjednika (*reis-u-ulema*). Drugo, Izetbegovića je još uvijek favorizovao bošnjački nacionalistički front štampanih medija: *Ljiljan-Preporod-Dnevni Avaz*. Treće, OHR Carlos Vestendorp, ojačan bonskim ovlaštenjima, svoje prve represivne mjere preduzete od januara 1998. uglavnom je usmerio na srpski SDS, mnogo radikalnije nastupajući protiv dejtonskih odluka nego ostale stranke na vlasti. Prvi talas otpuštanja srpskih političara sa državnih funkcija doprinio je produbljivanju unutrašnje borbe za liderstvo u SDS-u između Radovana Karadžića i Biljane Plavšić, što je dugoročno pridonijelo grupi poslanika okupljenih oko Milorada Dodika⁶ koji su se u to vrijeme pozicionirali kao srbijanske pristalice saradničke strategije.

U tom kontekstu, bošnjački tabor je, uprkos dominantnoj strategiji konsolidacije i antagonizacije i slabo vidljivoj strategiji saradnje, prošao sasvim pozitivno kao relativno predvidljiv i koherentan politički akter. Dakle, ojačani OHR nije oštro reagovao na ambivalentan odnos SDA prema njihovim potezima s početka 1998. godine, kao što su bile istovremena snažna podrška novom zakonu o državljanstvu Bosne i Hercegovine i ometanje svih prijedloga za novu državnu simboliku, koje su pokazivale da je SDA forsirala sopstvene unitarističke simboličke interese⁷. Takođe, nije OHR reagovao na dvosmisleni stav prema aktivnostima ICTY i ICJ-a, gdje je, s jedne strane, bošnjački tabor hvalio njihov rad u vezi sa kasnijim suđenjima visokim oficirima srpske VRS i hrvatskog HVO-a, a s druge strane, pokrenuo je oštru kritiku protiv oba tribunala u vezi s optužnicom

⁵ International Crisis Group, „Dayton: Two years on. A review of progress in implementing the Dayton peace accords in Bosnia“, ICG Bosnia Project, No. 27, 19. 11. 1997, <http://www.refworld.org/pdfid/3de2054e4.pdf> [07. 10. 2020].

⁶ Vlade Simović, „Političke partije u Bosni i Hercegovini“, u: Damir Banović, Saša Gavrić (ur.), *Država, politika i društvo u Bosni i Hercegovini. Analiza postdejtonskog sistema*, Sarajevo University Press, Sarajevo, 2011, s. 347–348.

⁷ Tomasz Rawski, „Polityka symboliczna jako instrument budowania państwa. Przypadek Bośni i Hercegowiny (1991–98)“, u: Jacek Raciborski (ur.), *Państwo w praktyce. Style działania*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków, 2017, s. 373–396.

prvih oficira ARBiH u sklopu tzv. Slučaja Čelebići. Ova je kritika bila zasnovana na uvjerenju da je bošnjačka nacija postala žrtva genocida i da se „žrtvama genocida ne može suditi za ratne zločine“⁸.

Ovu posljednju liniju kritike bošnjački tabor je već razvio tokom rata, kada je u martu 1993. godine podneo ICJ-u optužnicu protiv Beograda za genocid, koji je trebalo da se dogodi u istočnoj Bosni 1992. godine tokom teritorijalne ekspanzije VRS. Iako je prvobitna svrha ovog čina optuživanja čitave države (Srbije) od strane druge države (Republike Bosne i Hercegovine) za vođenje osmišljene, sveobuhvatne, organizovane politike usmjerene na istrebljenje čitave nacije, bila da se međunarodna zajednica prisili da ukine embargo na isporuku oružja u Bosnu⁹, tokom rata stvar je dobila novu dimenziju. Bošnjačka strana proširila je optužnicu na čitav period 1992–1995, kako bi — kako piše Jelena Subotić¹⁰ — razriješila spor oko prirode zadnjeg rata u korist interpretacije prema kojoj ovo nije bio građanski rat, ni međunarodni konflikt, ni teritorijalni spor, već vanjska srpska agresija na bošnjački narod. Dobijanje međunarodnog priznanja za takvu perspektivu značilo bi potvrđivanje ekskluzivnog prava bošnjačke nacije na čitavu teritoriju Bosne i Hercegovine i mogućnost delegitimizacije Republike Srpske kao entiteta koji je nezakonito uspostavljen (kršenjem međunarodnog prava) i koji ugrožava suverenitet zemlje (jer je kontrolisan iz Beograda).

Dakle, s jedne strane, bošnjački tabor je kritikovao aktivnosti ICJ i ICJ sa pozicije žrtve genocida u borbi za pravdu, a sa druge strane — intenzivno je koristio ove institucije protiv srpskog tabora, posebno kada su njegovi predstavnici preduzimali, često polu-legalne, političke napore da im se otkáže suđenje za genocid. To je bio slučaj u junu 1999. godine, kada je Živko Radišić — srpski član Predsjedništva BiH, nasljednik Momčila Krajišnika nakon izbora u septembru 1998.¹¹ — bez konsultacija sa ostalim članovima tog tijela, imenovao srpskog opunomoćenika glavnog tužioca za Slučaj genocid, kojeg je zatim poslao u Hag da taj otkáže postupak¹². Bošnjačka strana iskoristila je očigledno odbijanje koje je opunomoćeniku dao ICJ, da napadne RS sa položaja branilaca međunarodnog prava.

Proširivanjem optužbe za genocid na čitav period rata ojačao je, ionako jak, bošnjačko-srpski antagonizam. O tome svjedoči i odnos SDA prema poslijeratnom statusu Srebrenice. Dakle, prva reakcija bošnjačkog tabora na činjenicu da se Srebrenica nakon rata našla na

⁸ Jelena Subotić, *Otimanje pravde: suočavanje s prošlošću na Balkanu*, Beogradski Centar za Ljudska Prava, Beograd, 2010, s. 146.

⁹ Vojin Dimitrijević, Marko Milanović, „The strange story of the Bosnian „Genocide“ case“, *Leiden Journal of International Law*, Vol. 21, No. 1/2008, ss. 65–94.

¹⁰ Jelena Subotić, *Otimanje pravde...* op. cit., s. 152.

¹¹ Na ovim izborima u bošnjačkom segmentu pobijedila je koalicija izgrađena oko SDA i SBiH. Alija Izetbegović je ponovo izabran za predstavnika bošnjačkog naroda u Predsjedništvu BiH.

¹² Vojin Dimitrijević, Marko Milanović, „The strange story...“ op. cit., s. 75.

teritoriji Republike Srpske nije bio toliko pokušaj ponovnog pregovaranja o njenom administrativnom statusu, već prepisivanje Srebrenice na gubitke¹³. Ovo je izazvalo unutar bošnjački sukob oko pitanja političke odgovornosti za loše poteze rukovodstva ARBiH, koje su — kako su optuživali vlasti u Sarajevu u vojnim krugovima u Tuzli — olakšale srpskoj strani zauzimanje enklave¹⁴. Ozbiljni navodi o veleizdaji protiv Alije Izetbegovića, optuženog za zaključenje tajnog sporazuma sa Radovanom Karadžićem o razmjeni Srebrenice i drugih istočnobosanskih enklava pod kontrolom ARBiH, u dijelove istočnog Sarajeva koje je tada okupirala VRS, dijelili su bošnjački tabor do sredine 1996. Kao što ističe Duijzings, tek je izvještaj generala Rasima Delića u ljeto 1996. godine omogućio da se ove podjele umanje kroz prebacivanje potpune odgovornosti za gubitak Srebrenice na međunarodnu zajednicu.

Međutim, SDA sigurno nije otpisala Mostar, koji je — podijeljen na hrvatski i bošnjački dio — otišao u Federaciju BiH. Produbljivanje tamošnjeg bošnjačko-hrvatskog antagonizma nije umanjio novi gradski statut. On je trebao podrivati dominaciju nacionalista postepenim prenosom vlasti iz gradskih okruga koje su oni kontrolisali u zajedničko centralno gradsko vijeće, no nikad nije bio primijenjen¹⁵. Jedine odluke o integraciji podijeljenog grada, donosio je OHR, obično uz podršku bošnjačke strane koja je željela obnoviti prijeratno administrativno jedinstvo grada. Istovremeno, projekat obnove starog grada iz osmanskih vremena napredovao je bez većih prepreka, uglavnom, jer se stari grad nalazio pod ekskluzivnom bošnjačkom upravom, te dobio je veliku međunarodnu pažnju nakon njegovog rušenja tokom rata. Opsežni projekat obnove spomenika osmanske arhitekture inaugurisan je Memorandumom o saradnji UNESCO-a sa bošnjačkom stranom¹⁶. Radovi su započeli na prelazu između 1997. i 1998. godine zahvaljujući milionskim donacijama, koje su na

¹³ Ger Duijzings, „Commemorating Srebrenica: Histories of violence and the politics of memory in Eastern Bosnia“, u: Xavier Bougarel (ur.), *The New Bosnian Mosaic. Identities, Memories and Moral Claims in a Post-War Society*, Ashgate, Aldershot, 2007, s. 157.

¹⁴ Xavier Bougarel, „Reopening the wounds? The parliament of Bosnia-Herzegovina and the Question of Bosniak Responsibility“, u: I. Depla, X. Bougarel, J.-L. Fournel (ur.), *Investigating Srebrenica. Institutions. Facts. Responsibilities*, Berghahn Books, New York, 2012, s. 104–130.

¹⁵ Statut je Mostar učinio gradskom opštinom podijeljenom na sedam okruga: šest okruga sa jakim vijećima (tri bošnjačka, tri hrvatska) i jedan centralni (slabo gradsko vijeće s proporcionalnom nacionalnom zastupljenošću). Do kraja devedesetih, prenos vlasti iz okruga u centar blokirao je, uglavnom, HDZ. Vid. Međunarodna krizna grupa, „Bh Alijansa za (smanjenje) promjene“. Izvještaj ICG nakon Balkana, br. 132, 02. 08. 2003., <https://www.crisisgroup.org/bs/europe-central-asia/balkans/bosnia-and-herzegovina/bosnias-alliance-smallish-change> [07. 10. 2020].

¹⁶ Glavni predsjedavajući programa obnove bio je bošnjački arhitekt Amir Pašić, vid. Ibidem, s. 110; Susan Forde, „The bridge on the Neretva: Stari Most as a stage of memory in post-conflict Mostar“, *Cooperation and Conflict*, Vol. 51, No. 4/2016, s. 473.

račun Međunarodne fondacije Stari most uplatile, uglavnom, Turska, Svjetska banka i Banka za razvoj Savjeta Evrope. Svečano otvaranje rekonstruisanog Starog mosta bilo je zakazano za 2004. godinu¹⁷.

Ukratko rečeno, u prvim godinama nakon rata, SDA je bila u stanju da održi dominaciju strategije konsolidacije i antagonizacije u bošnjačkoj politici, ne samo zahvaljujući marginalizaciji umjerenih snaga u svom taboru, već prije svega, zahvaljujući tome što je međunarodna zajednica bila raspeta između dva modela rada, od kojih nijedan nije bio zadovoljavajući: između politike ustupaka lokalnim elitama u ime saradnje sa njima i politike autoritativnog donošenja zakona OHR-om. U prvom slučaju, pojedinačne uspjehe postigla je međunarodna zajednica tek kada je neki projekat izvodila u saradnji sa samo jednim od tri nacionalistička tabora, dok su protiv njega odmah nastupala dva ostala tabora. Druga vrsta politike, koja je bila odgovor na gotovo trajnu političku opstrukciju lokalnih elita u zajedničkim institucijama, takođe, je bila dugoročno neefikasna, jer je održavala stanje stalne konfrontacije sa nacionalistima.

Međunarodna zajednica pokušala je da se izvuče iz ove dvostruke nemoći kroz politiku podržavanja nedvosmisleno proevropski orijentisanih partija — uglavnom, nadnacionalnih, postkomunističkih i socijaldemokratskih SDP-a — što bi trebalo slomiti monopol nacionalista. Iako su ti pokušaji u početku propali, prilika za promjene pojavila se u martu 2000. godine, kada je Chris Patten — tadašnji povjerenik Evropske unije za vanjske odnose — najavio plan da Bosna i Hercegovina brzo potpiše sporazum o pridruživanju sa EU. Sa stanovišta SDA, ovaj zaokret međunarodne zajednice prema sve otvorenijoj promociji liberalne politike u Bosni i Hercegovini¹⁸, bio je povoljan u tom smislu što je SDA omogućavala očuvati težnju za svojim predratnim teritorijalnim ciljem, koristeći i strategiju saradnje. Zbog toga je bošnjačka strana počela da saraduje sa zajednicom na onim odlukama koje su ojačale princip teritorijalne pripadnosti na uštrb principa nacionalne pripadnosti, poput odluke Ustavnog suda iz ljeta 2000. godine koja je priznala konstitutivnost sve tri nacije na čitavoj teritoriji države¹⁹.

Pravi cilj međunarodne zajednice bio je, međutim, marginalizacija nacionalista na parlamentarnim izborima u novembru 2000. U tu svrhu formirana je Alijansa za promjene — koalicija od deset stranaka sa čitavog spektra bosanske političke scene, gdje su glavnu ulogu

¹⁷ Tonka Kostadinova, „The politics of memory and the post-conflict reconstruction of cultural heritage: The case of Bosnia and Herzegovina“, Working Paper Series of the Centre for Advanced Study Sofia, br. 6/2014, s. 14.

¹⁸ Roland Kostić, *Ambivalent peace...* op. cit., s. 85–88.

¹⁹ Odluku o konstitutivnosti naroda od 1. jula 2000. godine međunarodne i bošnjačke sudije donijele su glasovima 5: 4, uz protivljenje hrvatskih i srpskih sudija. Odluka je razbila nacionalnu ekskluzivnost oba entiteta i dodijelila politička prava bošnjačkom i hrvatskom narodu u Republici Srpskoj, te srpskom narodu u Federaciji BiH. Zob. Soeren Keil, *Multinational Federalism...* op. cit., s. 103.

imali postkomunistički SDP i umjereni bošnjački SBiH²⁰ — trebao je pobijediti i stvoriti vladu koja bi primjenjivala program međunarodne zajednice bez rezerve. Za bošnjački tabor pobjeda Alijanse na izborima²¹ označavala je značajan porast važnosti strategije saradnje.

Umjereni zaokret

Uprkos činjenici da je nakon pobjedonosnih izbora Alijansa uspjela da formira koalicionu vladu i u Predsjedništvo BiH dovede dva povoljna predstavnika konstitutivnih nacija, nova vlada se pokazala nestabilnom i od početka je bila mučena unutrašnjim sukobima. S jedne strane, glavni koalicioni partneri — SDP i SBiH — borili su se za stranačku kontrolu nad ključnim ministarstvima u Federaciji BiH i za rukovodeće pozicije u državnim preduzećima. Sa druge strane, osam manjih koalicionih stranaka jednoglasno je optužilo dvojicu glavnih partnera za autoritarno prisvajanje procesa donošenja odluka u Alijansi u korist bošnjačkog tabora²², te iskorištavanje manjih partnera kao smokvin listić namijenjen stvaranju lažnog utiska o transnacionalnoj prirodi koalicije.

Za bosanski tabor činjenica da je Alijansa preuzela vlast u zemlji označavala je trostruko jačanje strategije saradnje. Prvo, činjenica da je umjereni SBiH stekla položaj vladajuće stranke u zemlji značila je da je ojačana i u svom taboru. Drugo, SDA je, takođe, ubrzo napravila pragmatičan „umjereni zaokret“ da bi povratila izgubljenu moć. Ovaj zaokret, koji je u oktobru 2001. najavio Sulejman Tihić — novi lider stranke koji je zamijenio bolesnog Aliju Izetbegovića — težio je, ne samo zauzimanju relativno sigurnog i udobnog položaja SDA kao pristalice snažnog liberalnog kursa koji je sledio OHR, već i javnu izjavu o napuštanju promocije islama kao glavne kriterije bošnjačke nacionalne identifikacije²³. Treće, politička neutralnost Islamske Zajednice koju je najavio Mustafa Cerić²⁴, započela je proces popuštanja političkih veza IZ sa SDA i značila je reorijentaciju reisa sa panislamističkog kursa na promociju u Bosni umjerenog koncepta „evropskog islama“ kao religije sa glavnom crtom tolerancije i

²⁰ Izvještaji Međunarodne krizne grupe potvrđuju da je Alijansa nastala kao rezultat intervencije britanskih i američkih ambasadora: Graham Hand-a i Tom Miller-a.

²¹ Na ovim izborima stranke Alijanse pobijedile su glavne nacionalističke stranke: SDA, HDZ i SDS. Tokom mandata došlo je do promjene u Predsjedništvu BiH: Halid Genjac (SDA) zamijenio je teško bolesnog Aliju Izetbegovića kao predstavnika bošnjačkog naroda.

²² Razlog za ovo bila je prošlost lidera SDP-a Zlatka Lagumdžije, koji se proglasio Bošnjakom, a uz to nije potekao iz SKBiH, već iz SDA, jet je političku karijeru započeo tokom rata kao bliski savjetnik Alije Izetbegovića i potpredsjednik vlade u Silajdžićevoj vladi.

²³ Aydin Babuna, „National identity, islam and politics in post-communist Bosnia-Herzegovina“, *East European Quarterly*, Vol. 39, No. 4/2006, s. 426–430.

²⁴ *Ibidem*.

otvorenosti za pluralizam. Glavna unutrašnja posljedica umjerenog zaokreta bila je marginalizacija radikalnog islamističkog krila SDA i gubitak političkog uticaja aktivista kao što su bili Džemaludin Latić, Omer Behmen, Edhem Bičakčić, Hasan Čengić i dr.

Istovremeno, čitav bošnjački tabor pokušavao je destabilizovati vladavinu Alijanse masovnim napadima na SDP, čiji je najbolji primjer slučaj Sarajevskog sporazuma iz marta 2002. godine o sprovođenju odluke Ustavnog suda o ustavnosti bh. nacija. Iako su, pod pritiskom OHR-a Volfganga Petritscha, sporazum potpisali lideri šest najvećih nacionalnih političkih stranaka, parlamenti oba bh. entiteta odbili su ga. U Federaciji BiH odlučila je ne samo opozicija SDA i HDZ — koji su tvrdili da će decentralizovana Federacija biti opterećena troškovima sprovođenja ove odluke teže nego centralizovana Republika Srpska — već prije svega distanca sa strane SBiH. Talas nacionalističkih optužbi protiv SDP-a za izdaju državnih interesa²⁵ označio je kraj postojanja Alijanse. Ostali primjeri napada uključuju slučaj tzv. alžirske grupe sa prijelaza 2001. i 2002. godine koji je SDA kritizirala kao antidržavnu aktivnost, ili slučaj Pogorelica u aprilu 2002. godine, koji je kritiziran zbog navodnog nepoštovanja SDP-a prema visokim ratnim herojima.

Još jedan primjer slabosti Alijanse je potpuno predavanje političkog prostora bošnjačkom taboru oko političkog značaja masovnih ubistava u Srebrenici. SDA je ovdje usko saradivala sa međunarodnom zajednicom, što je rezultiralo započinjanjem radova na stvaranju spomenika u Potočarima. Ubrzo nakon zvanične proslave pete godišnjice događaja u julu 2000. godine — prve proslave organizovane u Srebrenici — OHR Petritsch odredio je mjesto budućeg memorijalnog centra nasuprot stare fabrike baterija, tačno tamo gdje su to tražile Majke Srebrenice²⁶. Zahvaljujući ovoj saradnji, bošnjački nacionalisti mogli su otvoreno trijumfovati kada je, avgusta 2001. godine, bila izrečena prva kazna ICTY, kojom je oficir VRS-a osuđen za genocid u Srebrenici (46-godišnja zatvora za Radislava Krstića). Sulejman Tihić smatrao je tu izreku prvim pravim dokazom koji potvrđuje bošnjačku interpretaciju rata kao srpske agresije na čitavu bošnjačku naciju²⁷. Nije SDP, već političari bošnjačkog tabora bili ti koji su aktivno protestovali protiv novog post-Miloševićevog

²⁵ International Crisis Group, „Nacionalističke vlade Bosne i Hercegovine. Pad dy Ashdown i paradoksi izgradnje države“, Izvještaj za BH, No. 146, 23. 07. 2003, http://old.crisisgroup.org/_/media/Files/europe/146_bosnia_ashdown_bh.pdf [02. 11. 2020].

²⁶ Craig E. Pollack, „Intentions of burial: Mourning, politics and memorials following the massacre at Srebrenica“, *Death Studies*, Vol. 27, No. 2/2010, s. 139.

²⁷ Jelena Subotić, *Otimanje pravde...* op. cit., s. 154. Zob. tež Rachel Kerr, *The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: An Exercise in Law, Politics and Diplomacy*, Oxford University Press, New York, 2004, s. 324.

pokušaja Srbije da podrije pravni legitimitet optužbe za genocid uspostavljene u ICJ²⁸.

Uprkos krahu Alijanse za promjene nakon manje od dvije godine nestabilne vladavine, njezina dostignuća — poput smanjenja institucionalnog paralelizma u zemlji, povećanja budžetske discipline ili reforme vojske Federacije BiH — pripremila su teren za ambiciozni program reformi Padi Ashdovna, Petritschova nasljednika na mjestu OHR-a. Ashdovn, najavljujući program *Rad i pravda* u maju 2002. godine, čiji je cilj bio intenzivno jačanje centralnih institucija i uspostavljanje liberalne vladavine zakona u Bosni, nadao se da će ga sprovesti sa Alijansom. Međutim, prerani raspad koalicije i povratak vlasti od strane tri nacionalistička tabora u oktobru 2002. godine²⁹ doveli su ga do saradnje s njima.

Ashdovnov nastupni govor najavio je povećanje aktivnosti međunarodne zajednice u izgradnji državnih institucija u Bosni i Hercegovini i bio je jasan signal prelaska iz minimalističke američke perspektive u evropski model duboke posvećenosti građenju države³⁰. Međutim, za bošnjački tabor ključna činjenica bila je da je pooštravanje liberalnog kursa od strane OHR povećalo jaz između pretpostavki Dejtonskog sporazuma, koji je zacementirao logiku jačanja međusobnih podjela, i politike OHR-a na terenu koja je snažno promovisala logiku prelaska ovih podjela. Stoga je umjerena SDA, vladajući taborom u novom mandatu, postojano oscilirala između novo ojačane stragije saradnje i dobro ukorijenjene strategije konsolidacije i antagonizacije.

Prva strategija primijenjena je na način da se u okviru saradnje sa OHR-om istovremeno naglašava autonomija tabora, što se pretvorilo u istovremeno podržavanje centralističkih reformi koje je pokrenuo OHR i kritiziranje ih kao premalo radikalnih. To je bio slučaj

²⁸ Kako pišu Dimitrijević i Milanović, Jugoslavija predsjednika Koštunice zatražila je 2001. godine poništavanje tužbe za genocid sa dva glavna argumenta. Prvo, tvrdilo se da pravni status od trenutka osnivanja slučaja ne odgovara stvarnom statusu od danas, ukazujući na to da je državu-tužioca (poslijeratna BiH kao pravni sljednik ratne Republike BiH) trenutno predstavljaju i počinioci i žrtve genocida, dok optuženu državu (Jugoslavija) ne predstavlja i ne zastupa Slobodan Milošević, već njegovi protivnici. Drugo, tvrdilo se da zbog promjene statusa postmiloševićevske Jugoslavije od nastavljača rada SFRJ do njenog nasljednika, sadašnja Jugoslavija je potpuno nova država i kao takva nije bila u stanju da krši međunarodnu konvenciju o genocidu osam godina ranije. Zob. Vojin Dimitrijević, Marko Milanović, „The strange... op. cit., s. 15.

²⁹ Na ovim izborima SDA je povratila dominaciju u bošnjačkom segmentu, ispred SBiH. Sulejman Tihić (SDA) postao je bošnjački član Predsjedništva BiH. U međuvremenu, socijaldemokratski SDP vratio se na nizak nivo podrške iz devedesetih.

³⁰ Zbog toga je Evropska komisija uspostavila radno mjesto Specijalnog predstavnika Evropske unije (EUSR) u Bosni, paralelno sa uredom OHR-a. Ashdovnovo „dvostruko imenovanje“ na obje funkcije trebalo je da započne proces postepenog preuzimanja nadležnosti OHR-a od strane specijalnog predstavnika EU i na kraju prebaci zemlju u potpunosti pod kontrolu EU. Zob. Mateja Peter, „The shifting... op. cit., s. 50.

sa centralnom reformom vojske koju je Ashdovn pokrenuo 2003. godine i kojoj je bio cilj integrisanje vojske dva entiteta u općebosanske oružane snage. Predstavnici SDA, generalno zadovoljni politikom integracije, kritizirali su reformu kao nedosljednu, jer je pretpostavljala da će neki korpusi biti prepušteni entitetima, umjesto da se sve jedinice podrede centralnom stožeru³¹. Drugi primjer su višemjesečni pregovori oko reforme državne policije u periodu 2004–2005, koji nisu uspjeli pošto se bošnjački tabor opredijelio za centralistička rešenja, ojačavši tako srpski otpor protiv delegiranja suvereniteta na centralni nivo vlasti. Konačno, bošnjački tabor je više puta kritikovao Ashdovnovu oklijevanje da nedvosmisleno diskredituje Dejtonski sporazum: na primjer, u maju 2003. godine Sulejman Tihić pokrenuo je političku kampanju pozivajući na reviziju političkog sistema zemlje u snažno liberalnom duhu³².

Drugi način saradnje bio je podrška drugom talasu otpuštanja političara sa državnih funkcija, koji je Ashdovn započeo ubrzo nakon stupanja na dužnost. Nijedna od bošnjačkih stranaka nije protestovala zbog otpuštanja srpskih političara — uključujući Mirka Šarovića, srpskog člana Predsjedništva BiH, koji je podnio ostavku u aprilu 2003. godine nakon što su ga američke obavještajne službe optužile za slučaj „Orao“ — ni hrvatskih političara, poput Dragana Čovića, hrvatskog člana Predsjedništva BiH otpuštenog u martu 2005. godine zbog optužbi za korupciju. U ime izgradnje imidža lokalnih branitelja vladavine zakona, bošnjački tabor je, takođe, bio spreman da otpusti manje važne političare iz svojih redova — na primjer, Munira Alibabića, šefa federalnih tajnih službi optuženog za korišćenje tajnih podataka protiv političkih protivnika³³.

Druga strategija izražena je, uglavnom, u kritici Ashdovnovog autoritarnog modela upravljanja Bosnom zasnovanoj na argumentu da OHR krši suverenitet zemlje. Sva tri nacionalistička tabora protestovala su i protiv stvaranja posebnih komisija za sprovođenje dubokih reformi i protiv ličnog donošenja zakona OHR-om kroz dekrete. U bošnjačkom slučaju ova kritika je dosegla vrhunac u januaru 2004. godine, kada je OHR nametnuo novi statut podijeljenom Mostaru, gdje od posljednjih izbora nijedna centralna općinska institucija nije funkcionirala, a sva se moć vratila vijećima gradskih okruga. Ashdovnovu odluku da formalno ujedini grad u jedinstveno tijelo, donijete kao posljedica neuspjeha dvije runde pregovora s lokalnim političkim elitama, SDA je žestoko kritizirala zbog straha od hrvatske majorizacije³⁴. Takođe su te odluke pokrenule opstrukciju od

³¹ Darko Martinović, *Visoki predstavnici međunarodne zajednice u BiH*, Fakultet Političkih Znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2014, s. 140–141.

³² Niels van Willigen, *Peacebuilding and International Administration: The Cases of Bosnia and Herzegovina and Kosovo*, Routledge, London, 2013, s. 167–168.

³³ International Crisis Group, *Nacionalističke vlade...* op. cit.

³⁴ Florian Bieber, „Local institutional engineering: A tale of two cities, Mostar and Brčko“, u: David Chandler (ur.), *Peace without Politics? Ten Years of State-Building in Bosnia*, Routledge, London-New York, 2005, s. 119. U poređenju sa

strane SDA protiv reforme državne službe i federalnog ministarstva unutrašnjih poslova³⁵.

Na sličan je način bošnjački tabor postupio u odnosima sa srpskim i hrvatskim taborima: s jedne strane, strategija saradnje rezultirala je prvim, privremenim zbližavanjem s njima nakon rata, a sa druge strane, održavanje ranije strategije konsolidacije i antagonizacije nije dozvoljavalo prekoračenje ranijih ograničenja. Bošnjačko-srpsko zbližavanje dogodilo se u Komisiji za Srebrenicu koju je u oktobru 2003. godine uspostavio parlament Republike Srpske na Ashdovnov zahtjev. Nekoliko mjeseci pritiska OHR-a na srpske opstrukcionista u Komisiji i njihov gubitak podrške od strane zvaničnog Beograda³⁶ rezultirali su konačnim izvještajem Komisije iz juna 2004. godine, koji je bošnjački tabor pozitivno primio, iako taj nije reprodukovao „genocidnu“ interpretaciju tragedije osnovanu na ranijoj presudi ICTY Krstiću. Međutim, izvještaj³⁷ je sadržavao nedvosmislene izjave o srpskoj odgovornosti za tragediju, uključujući izjavu da su u julu 1995. godine „neki pripadnici srpske nacije“ ubili nekoliko hiljada Bošnjaka kršeći međunarodno pravo³⁸.

Bošnjačko-srpskom zbližavanju doprinosila je izgradnja Memorijalnog centra u Potočarima zahvaljujući donacijama vlada Velike Britanije, Holandije i Sjedinjenih Država. Prva masovna sahrana 600 ekshumiranih tijela žrtava masovnih ubistava u martu 2003. godine i svečano otvaranje Centra u septembru iste godine, pripremili su teren za prvu zajedničku proslavu planiranu za jul 2004. Međutim, proslava nikada nije postala drugi korak ka zbližavanju, jer iako se predsjednik RS Dragan Čavić zvanično izvinio za masakr u Srebrenici na javnoj televiziji, niko od najviših vlasti ovog entiteta nije se pojavio na godišnjici u Potočarima. Kao odgovor na to Sulejman Tihić osporio je simboliku zastave i amblema Republike Srpske Ustavnom sudu kao simboliku koja potkopava konstitutivnu ravnopravnost bh. naroda³⁹.

devedesetim, stavovi stranaka u vezi sa ujedinjenjem grada su postali obrnuti. Rastuća demografska prednost hrvatskog stanovništva koje je u Mostar dolazilo iz Hercegovine, ponukala je HDZ da nakon 2002. godine postulira ujedinjenje grada. Zauzvrat, SDA u defanzivi počela je da brani *status quo*, odnosno podijeljeni grad.

³⁵ Darko Martinović, *Visoki...* op. cit., s. 129.

³⁶ Srbija je prešla na izrazito proevropski kurs u ljeto 2004. godine, kada je Boris Tadić preuzeo funkciju predsjednika države. Zaokret je, između ostalog, podrazumjevaao i aktivnu potragu srpskih specijalnih službi za glavnim srpskim ratnim zločincima, uključujući Karadžića i Mladića

³⁷ Kompletan tekst dostupan je ovdje: <https://www.slobodnaevropa.org/a/823047.html> [12. 11. 2020].

³⁸ Jelena Subotić, *Otimanje...* op. cit., s. 166–167.

³⁹ Zob. Stanko Smoljanović, „Čavić priznao masakr u Srebrenici“, Deutsche Welle, 23. 06. 2004, <http://www.dw.com/bs/%C4%8Davic-priznao-masakr-u-srebrenici/a-248548> [7. 11. 2020]; Stanko Smoljanović, „Tihićeva inicijativa izazvala negodovanje u RS“, Deutsche Welle, 27. 07. 2004, <http://www.dw.com/bs/tihi%C4%87eva-incijativa-izazvala-negodovanje-u-rs/a-2485498> [12. 11. 2020].

Istovremeno, bošnjački tabor podržavao je aktivnosti OHR-a usmjerene na slamanje otpora RS-a protiv saradnje sa ICTY. Od marta 2003. godine do proljeća 2005. godine, SDA je podržala Ashdovna u kampanji protiv aktivista SDS-a za koje se sumnjalo da podržavaju skrivanje ratnih zločinaca Radovana Karadžića i Ratka Mladića. Dok je OHR zamrzavao njihove privatne bankovne račune, zadržavao budžetske subvencije njihovoj stranci, zatvarao državne kompanije i uklanjao s položaja visoke srpske funkcionere, SDA je ove akcije dosljedno prikazivala kao borbu protiv ekstremizma, političke nezrelosti i izolacionističkog kursa manjeg entiteta, a srpski otpor tumačila je kao manifestaciju kontinuiranog kršenja državnog i međunarodnog prava⁴⁰. Bošnjački tabor je, međutim, bio selektivan, jer je istovremeno branio generale ARBiH, podržavajući one koji su dobrovoljno stali pred ICTY (poput Sefera Halilovića i Rasima Delića) i protestujući protiv hapšenja onih koji su ostali na slobodi. Najspektakularniji je primjer Nasera Orića ratnog komandanta Srebrenice, optuženog za napade na srpska sela oko Srebrenice u periodu 1992–1993. Nakon hapšenja Orića u aprilu 2003, SDA je počela da optužuje ICTY za „inžinjeriju pomirenja“ naroda Bosne i Hercegovine stvaranjem lažne ravnoteže zločina između strana. Tri godine kasnije, Tihić je svečano dočekao Orića koji se vratio u Bosnu kao narodni heroj i „pobjednik u borbi za istinu o Srebrenici“⁴¹.

Bošnjačko-srpski klinč oko međusobnog zbližavanja, takođe, dobro ilustruje primjer sarajevske Komisije za istinu, koju je 2004. godine osnovao centralni parlament na zahtjev poslanika iz RS. Srpska strana je tako usko definisala svrhu aktivnosti komisije da je bošnjačka strana blokirala formiranje komisije, na šta je srpska strana odgovorila bojkotom rada čitavog parlamenta⁴². Na taj način su ta dva tabora, umjesto da produbljuju međusobno zbližavanje, produbila nestabilnost državnih institucija, a Komisija sa proširenim ciljem studije formirana je tek poslije dvije godine.

Što se tiče bošnjačko-hrvatskog zbližavanja, ono se dogodilo u Mostaru, gdje je, neovisno o stalnom sukobu na administrativnom nivou, završena obnova osmanskog starog grada. Svečanom otkrivanju rekonstruisanog Starog mosta u julu 2004, koje su široko prenosili svjetski mediji, prisustvovali su predstavnici oba tabora, saglasno podržavajući Ashdovnov govor, koji je metaforu mosta koristio kao simboličku „vezu između dvije donedavno podijeljene zajednice“⁴³. Ipak, bila je to jedna predstava usmjerena, uglavnom, na brojne predstavnike evropskih zemalja i zvaničnike međunarodnih institucija

⁴⁰ Jelena Subotić, *Otimanje...* op. cit., s. 151–152.

⁴¹ Zoran Pirolić, „Oštre reakcije na susret Tihić-Orić“, Deutsche Welle, 08. 07. 2006, <http://www.dw.com/bs/o%C5%A1tre-reakcije-u-rs-na-susret-tihi-%C4%87-ori%C4%87/a-2484407> [11. 11. 2020].

⁴² Jelena Subotić, *Otimanje...* op. cit., s. 164.

⁴³ Sav Ashdovnov govor dostupan je ovdje: <http://www.ohr.int/?p=45231> [dostup: 10. 11. 2020].

uključenih u projekat obnove: UNESCO-a, Evropske komisije, Svjetske banke i drugih. Stručnjaci se slažu da je bošnjačko-hrvatski projekat pomirenja oko rekonstrukcije Starog mosta propao⁴⁴.

Još jedna propuštena prilika za ovo zbližavanje bio je proces tzv. Hercegovačke šestorke⁴⁵ pred ICTY u martu 2004. U korist mogućeg zbližavanja svjedočilo to, što se šestorica generala dobrovoljno prijavila u Hag. Međutim, ogromna veličina čitavog procesa i njegov vrlo spor razvoj značajno su smanjili njegov potencijal pozitivnog političkog uticaja⁴⁶. Glavni faktor koji je antagonizirao angažirane strane bila je linija odbrane koju je predstavio general Slobodan Praljak, glavni optuženi za rušenje Starog mosta u Mostaru. Praljak je, naimе, tvrdio da je komanda ARBiH sama naredila da se most digne u vazduh kako bi se prekinula komunikacija sa zapadnim dijelom grada⁴⁷. Naravno, bošnjački tabor je ovu liniju smatrao skandalozno konfrontacijskom.

Uprkos kontroverzama oko Ashdovnovog upravljanja Bosnom, njegova politika je ojačala centralne državne institucije do te mjere da je na kraju njegovog mandata međunarodna zajednica javno objavila namjeru da zatvori ured OHR-a i okonča mirovnu misiju⁴⁸. Međutim, do aprila 2006. situacija se radikalno promijenila zbog posljedica blokade dvije reforme koje su uslovile sposobnost države da potpiše sporazum o pridruživanju sa Evropskom unijom. Prvi potez bio je blokiranje reforme državne policije sa srpske strane, a drugi neočekivano odbijanje tzv. Aprilskog paketa — što je bio set ustavnih reformi koje je PIC pripremio kako bi ustrojstvo zemlje prilagodio zahtjevima EU — glasovima dijela predstavnika bošnjačkog i hrvatskog tabora.

Povratak radikala

Pad aprilskog paketa⁴⁹ bio je nusprodukt interne borbe za liderstvo u svakom nacionalnom taboru. Neočekivani volt SBiH Harisa Silajdžića koji se iznenada prezentirao kao radikal i branilac bošnjačkog

⁴⁴ Susan Forde, „The bridge... op. cit., s. 478.

⁴⁵ Hercegovačka šestorka su šest generala HVO-a koji su zauzimali rukovodeće pozicije u vojsci tokom bošnjačko-hrvatskog sukoba 1993–1994: Jadranko Prlić, Bruno Stojić, Slobodan Praljak, Milivoj Petković, Valentin Ćorić i Berislav Pušić.

⁴⁶ Suđenje hercegovačkoj šestorci bilo je jedno od najvećih u istoriji ICTY — suđeno je šestorici optuženih u ukupno 26 slučajeva koji su pokrivali čitav period bošnjačko-hrvatskog sukoba. Optužnica nije sadržala navode o genocidu, iako je uključivala navode o etničkom čišćenju. Dinamika procesa, u početku niska, povećala se tek u proljeće 2006.

⁴⁷ Helen Walasek, *Bosnia...* op. cit., s. 51–52.

⁴⁸ Mateja Peter, „No exit: The decline of the International Administration in Bosnia and Herzegovina“, u: Soeren Keil, Valery Perry (ur.), *State-building and Democratization in Bosnia and Herzegovina*, Ashgate, Aldershot, 2015, s. 136.

⁴⁹ Paket je odbijen sa dva glasa u Predstavničkom domu BiH 26. aprila 2006.

unitarizma, sastojao se u beskompromisnoj kritici paketa sa staništa strategije konsolidacije i antagonizacije. Silajdžić je umjerenu SDA marginalizirao njenim vlastitim oružjem, jer je njegov glavni argument — da paket cementira podjelu zemlje na entitete — bila radikalizirana kritika OHR-a preuzeta od SDA, o kojoj je prethodno bilo riječi. Volt u bošnjačkom taboru ispraćen je razmetljivim protivljenjem hrvatskih poslanika iz novoosnovane stranke HDZ 1990. kompromisnoj poziciji 'starog' HDZ-a, zasnovano na argumentu da usvajanje paketa ne garantuje kraj diskriminacije hrvatskog naroda u Federaciji. Brzo se pokazalo da su političke posljedice kolapsa paketa ozbiljne kako za bošnjački tabor, tako i za čitavu bh. političku scenu, kao i za međunarodnu mirovnu misiju u Bosni.

Prva posljedica bila je povratak dominacije strategije konsolidacije i antagonizacije u bošnjačkom taboru i u mainstream-politici uopšte. Kako piše Sofija Sebastijan, sama činjenica da se pregovaralo o ovoj vrsti ustavne reforme na kraju je imala za cilj da razbije tabu šutnje oko Dejtonskog sporazuma, jer je pokazala da je međunarodna zajednica spremna da se duboko umiješa u njegov oblik⁵⁰. Pad paketa, takođe, je trebalo da pokaže da sebično probijanje sopstvenih nacionalističkih ciljeva i dalje može donijeti političke koristi. Povratak dominacije strategije konsolidacije i antagonizacije u bošnjačkom taboru zapečaćen je pobjedom Silajdžića i SBiH na novembarskim izborima⁵¹, uz podršku aktivista iz bivšeg radikalnog krila SDA. U predizbornoj kampanji Silajdžić je kolaps paketa predstavio kao pobjedu bošnjačkih branitelja bosanske državnosti protiv dvije destruktivne snage: autoritarnosti međunarodne zajednice, koju utjelovljuje Ashdown i nove inkarnacije srpskog radikalizma, koju predstavlja Milorad Dodik⁵². Istovremeno, kritikovao je umjereno krilo SDA, na čelu sa Tihićem, zbog njihovog zbližavanja sa SNSD.

Druga posljedica bila je krah konsenzusa o daljem obliku mirovne misije u Bosni unutar rukovodstva PIC-a, gdje su stavovi različitih strana postali obrnuti⁵³. Od kolapsa paketa, razočarano evropsko krilo PIC počelo je pozivati na brzo zatvaranje kancelarije OHR-a, dokazujući da je Bosna i Hercegovina postala stabilna zemlja kojom se može daljinski upravljati kroz zahtjeve procesa pristupanja EU. Zauzvrat, britansko-američko krilo PIC izražavalo je želju za

⁵⁰ Sofia Sebastian, *Post-war State-building and Constitutional Reform: Beyond Dayton in Bosnia*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2014, s. 167–169.

⁵¹ Na ovim izborima, u bošnjačkom segmentu, SBiH je popravio svoj položaj, gotovo izjednačujući broj mjesta sa SDA. Unutrašnja dominacija SBiH nad SDA osigurana je izborom Harisa Silajdžića za bošnjačkog člana Predsjedništva BiH. Ono što je najvažnije, prva poslijeratna fragmentacija hrvatskog segmenta omogućila je izbor hrvatskog člana Predsjedništva BiH iz socijaldemokratskog tabora. Bio je to Željko Komšić (SDP), izabran bošnjačkim glasovima.

⁵² Početkom 2006. Dodikov SNSD predstavljao se još uvijek kao proevropska sila koja glasa za aprilski paket, ali je zauzeo radikalniji stav u predizbornoj kampanji. Na tome je i ostao narednih godina.

⁵³ Mateja Peter, „No exit... op. cit., s. 137–138.

produženjem mandata OHR-a, što bi omogućilo da se lokalni radikalizmi, posebno srpski, drže pod kontrolom. Nesposobnost oba krila PIC-a da postignu sporazum, značajno je ograničila Ashdovn-ove nasljednike⁵⁴ da nastave svoj oštar liberalni kurs u Bosni, u velikoj mjeri smanjujući njihove napore na pokušaj uravnoteženja prioriteta svakog krila⁵⁵. Stoga je OHR postajao sve nesposobniji da slomi sve jače lokalne radikalizme.

Dakle, nakon 2006. godine, politička stanovišta unutar bošnjačkog tabora su promijenjena u odnosu na devedesete. Dok je dominantnu strategiju konsolidacije i antagonizacije počela primjenjivati, tada umjerena, a sada radikalizirana SBiH na čelu sa Silajdžićem, manjinsku strategiju saradnje podržavala je, tada radikalna, a sada umjerena Tihićeva SDA, koja je ovaj kurs i dalje doživljavala kao priliku za povratak na dominantnu poziciju u bošnjačkom taboru. U okviru prve strategije, radikali su otvoreno proglasili povratak predratnom teritorijalnom cilju, pozivajući na stvaranje jake centralne vlasti u Bosni i stvarnu likvidaciju entiteta. Iako je njihov novi predlog — uvođenje regionalne organizacije zemlje prema geografskim i ekonomskim kriterijumima⁵⁶ — bio korekcija predratnog koncepta unitarne države, nije udario njegove temelje. Ono što je najvažnije, Silajdžićevi radikali mogli su uživati u podršci Islamske zajednice. Mustafa Cerić, kome je smrt Alije Izetbegovića bila prvi znak reorijentacije prema 'novim radikalima', ojačao je ovaj kurs dvije godine kasnije nakon pobjede nad umjerenim Enesom Karićem na izborima za reis-l-ulemu⁵⁷. Pobjeda nad umjerenim krilom omogućila je Ceriću da podrži Silajdžića i otvoreno artikulira postulat ukidanja dejtonskog režima kako bi stvorio bošnjačku nacionalnu državu na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine⁵⁸.

Dominaciji strategije konsolidacije i antagonizacije podstakle su haotične i loše koordinirane aktivnosti OHR-a Christiana Schwarz-Schillinga u prvoj godini nakon pada aprilskog paketa. Dozvolile su one povratak oštrog bošnjačko-srpskog antagonizma kao sukoba koji je opet definisao dinamiku političke scene u zemlji. Silajdžićevi centralisti funkcionisali su u svojevrsnoj simbiozi sa radikalima Milorada

⁵⁴ Ashdovn je svoj mandat završio krajem januara 2006. Aprilski paket se već obrađivao tokom mandata Christiana Schwarz-Schillinga (01/02/2006–30/06/2007). Sljedeći OHR bio je Miroslav Lajčak (01. 07. 2007. — 28. 02. 2009), a potom Valentin Inzko (03. 01. 2009. — do danas).

⁵⁵ Evropsko krilo PIC-a željelo je da se Bosna što prije integriše sa Evropskom unijom, i to je bio pravac njenog djelovanja. S druge strane, britansko-američko krilo insistiralo je na što bržem pristupanju Bosne i Hercegovine NATO-u.

⁵⁶ Zlatiborka Popov-Momčinović, „Parlamentarne političke stranke u Bosni i Hercegovini“, u: Saša Gavrić, Damir Banović (ur.), *Parlamentarizam u Bosni i Hercegovini*, Sarajevski Otvoreni Centar, Sarajevo, 2012, s. 278.

⁵⁷ Xavier Bougarel, *Islam and Nationhood in Bosnia-Herzegovina: Surviving Empires*, Bloomsbury, London, 2017, s. 198.

⁵⁸ Dunja Larise, „The islamic community in Bosnia and Herzegovina and nation building by Muslims/Bosniaks in the Western Balkans“, *Nationalities Papers*, Vol. 43, No. 2/2015, s. 206.

Dodika koji su bili usredsređeni na sve jaču odbranu statusa Republike Srpske. Međusobno podgrijavanje antagonizma sve je više polarizovalo oba tabora, pogoršavajući nestabilnost centralnih institucija i pogoršavajući odnose između tabora i Schwarz-Schillinga, te njegovog nasljednika Miroslava Lajčaka⁵⁹. Iako je OHR ovaj put, takođe, djelovao, uglavnom, protiv politički moćnog Dodika, međutim, u nedostatku podrške razbijenog rukovodstva PIC-a, njegovi postupci pretočili su se u konkretne političke odluke neuporedivo slabije od postupaka njegovih prethodnika. Lajčakova visoka pasivnost, suočena sa sve više separatističkom retorikom i sve agresivnijim potezima srpskog lidera — poput efektivnog blokiranja reforme policije koju je pokrenuo Ashdovn ili stalne prijetnje referendumom o nezavisnosti u Republici Srpskoj⁶⁰ — sve više je otuđivala bošnjačke centraliste od OHR-a.

Strategija saradnje koju je promovisalo umjereno krilo u taboru zadržala je svoje karakteristike iz prethodne decenije. S jedne strane, Tihić je izjavio spremnost da okonča bošnjačko-srpski antagonizam odustajanjem od svoje težnje ka unitarizmu i trajnim prihvatanjem vizije decentralizovane Bosne i Hercegovine. S druge strane, predložio je regionalizaciju zemlje, koja je pretpostavljala likvidaciju entiteta — na šta se nije složila nijedna opcija u srpskom taboru — i predložio vodeću ulogu centralnih institucija, ističući da Bosna mora ostati *cjelovita*.

Tri događaja dobro pokazuju daljnji razvoj strategije saradnje. Prvi primjer je inicijativa umerjenog Tihića (SDA) i Čovića (HDZ) o novoj ustavnoj reformi, koja je bila preduzeta u martu 2008. i trajala do februara sljedeće godine. Takozvani Prudski proces podrazumijevao je niz sastanaka lidera tri stranke: Tihića, Čovića i Dodika u sjevernobosanskom selu Prud. Tamo je SDA koristila strategiju saradnje kako bi se međunarodnoj zajednici predstavila kao pouzdan partner za saradnju i, uz njenu pomoć, povratila političku dominaciju u svom taboru i širom Bosne. Tokom sastanaka trojice lidera, Tihić je djelovao kao glavni pregovarač, ističući prevladavajuću vrijednost kompromisa i potrebu za okončanjem bošnjačkog unitarizma, te proglašavajući potrebu preuzimanja zajedničke odgovornosti za zajedničku

⁵⁹ Schwarz-Schilling i Lajčak bili su pristalice evropskog krila PIC-a, ali su, takođe, morali da se nose sa pritiscima anglosaksonskog tabora. Na primjer, Lajčak se istovremeno borio da se Bosna pridruži NATO-ovom pojedinačnom programu partnerstva i da potpiše sporazum o pridruživanju sa EU.

⁶⁰ Što se tiče reforme policije, Dodik je iskoristio Lajčakove napore da se reforma potpiše što prije i da se na taj način Bosna približi EU. Na kraju je reforma usvojena u obliku koji je bio vrlo kompromisan za Republiku Srpsku. Što se tiče referenduma, Dodik je stavio šah na Lajčaka nakon proglašenja nezavisnosti Kosova u februaru 2008. godine, prijeteći mu istim referendumom u Republici Srpskoj i suzbijajući neredu u Banjaluci koje su organizovale marginalne desničarske grupe, tražeći hitni referendum o nezavisnosti RS. Kada se Lajčak zahvalio Dodiku na razbijanju ovih neredu, sarajevska javnost se podsmevala da je „OHR postao Dodikov pomoćnik“. Zob. Darko Martinović, *Visoki...* op. cit., s. 180.

državu⁶¹. Takođe je javno priznalo pravo na postojanje Republike Srpske — prvi takav snažni ustupak srpskom taboru od kraja rata.

Ipak, Prudski proces nije donio rezultate koje je Tihić očekivao zbog opstrukcije srpskih i bošnjačkih radikala. U slučaju prvih, prevladao je čvrsti stav Milorada Dodika da pregovori garantuju postojanje Republike Srpske, što je podrivao Tihićev prijedlog da se država umjesto na entitete podijeli na četiri regije. U slučaju drugih, glavnu ulogu imala je kritika od strane Harisa Silajdžića koji je bio marginalizovan u pregovorima. Silajdžić je tvrdio da je pravac pregovora bio suprotan bošnjačkom nacionalnom interesu i da su sami pregovori bili ilegalni jer nije dan od trojice lidera nije u to vrijeme držao zvaničnu državnu funkciju.

Drugi primjer pokušaja SDA da povрати sebi političko vođstvo koristeći strategiju saradnje, su Butmirski pregovori. Oba krila PIC-a pokrenula su i vodila te pregovore od oktobra do decembra 2009. godine, a odnosili su se oni na još jedan prijedlog ustavne reforme, sličan aprilskom paketu. Pregovori su se održali u vojnoj bazi EUFOR-a na sarajevskom Butmir okrugu pored Ilidže, a prisustvovala su im sve važne političke stranke koje su butmirski paket jednoglasno odbile. Prihvatila ga je samo Tihićeva SDA koja ovog puta nije bila arhitekt razgovora. Poraz u butmirskim pregovorima bio je spektakularan zbog sljedeće pobjede radikala — Silajdžića i Dodika — te kao dokaz napredujuće korozije autoriteta međunarodne zajednice u Bosni. Potvrdilo se da PIC, čak i kada ga slabi OHR prati, više nije u stanju da postigne svoje političke ciljeve u Bosni.

Treći primjer je postupanje SDA u slučaju Sejdić-Finci. Slučaj je sadržavao žalbu koju su podnijeli predstavnici dvije nacionalne manjine — Roma (Dervo Sejdić) i Jevreja (Jakob Finci) — Evropskom sudu za ljudska prava protiv sistemske diskriminacije koja je proizašla iz konstrukcije ustava BiH i sastojala se u lišavanju predstavnika manjine njihovog pasivnog izbornog prava u Predsjedništvo BiH, te Dom Naroda, odnosno u centralne državne institucije kojima se upravlja po principu nacionalne pripadnosti. S jedne strane, niz Tihićevih pozitivnih reakcija na presudu Suda iz decembra 2009. godine, izdanu u korist podnosilaca žalbe⁶², ukazalo je da je SDA podržavala duboke ustavne reforme koje su uslijedile iz presude. S druge strane, ta ista stranka nikada nije odlučila da pruži stvarnu podršku sprovođenju ovih promjena.

Valja spomenuti da se ova unutrašnja podjela bošnjačkog tabora zamaglila u korist strategije konsolidacije i antagonizacije povodom događaja povezanih sa Srebrenicom i Mostarom. Prvo, i Tihićeva SDA i Silajdžićeva SBiH jednoglasno su kritikovale presudu ICJ u slučaju genocida (februar 2007), čiji je prvi dio rekao da genocid nije

⁶¹ Aleksandra Zdeb, „Prud and Butmir processes in Bosnia and Herzegovina: Intra-ethnic competition from the perspective of game theory“, *Ethnopolitics*, Vol. 16, No. 4/2017, s. 375–378.

⁶² Damir Banović, Saša Gavrić, „Ustavna reforma u Bosni i Hercegovini“, *Politička misao*, Vol. 47, No. 2/2010, s. 160.

bio čitav rat, već samo masakr u Srebrenici, dok je drugi dio tvrdio da Beograd nije direktni počinilac genocida, ali kriv je samo za to što nije zaustavio i kaznio njegove počinioce. Presuda nije onda donijela mnogo novog u odnosu na presudu ICTY Radislavu Krstiću iz 2001. godine. U praksi označavala je neuspjeh bošnjačkih napora da se njihova dominacija u Bosni sankcioniše međunarodnim pravom. Tadašnji zajednički Tihićev i Silajdžićev napad na ICTY i ICJ samo je ojačao distancu bošnjačkog tabora od međunarodne zajednice, a javno izraženi zahtjevi za likvidacijom Republike Srpske⁶³ — koji su naišli na agresivan odgovor Milorada Dodika — dodatno su produbili antagonizam između oba tabora. Nije onda čudno što su SDA i SBiH predstavile jedinstveni front i kada je beogradska policija u julu 2008. godine uhapsila Radovana Karadžića, kada su — u vezi sa njegovim optužbama za genocid od strane ICTY — obojica lidera još jednom doveli u pitanje postojanje manjeg entiteta⁶⁴.

Štoviše, bošnjački tabor je, takođe, predstavio zajednički front u Mostaru gdje su Tihić i Silajdžić pružili centralnu podršku lokalnim delegatima SDA, koji su početkom 2009. najavili bojkot zajedničkih, bošnjačko-hrvatskih gradskih institucija. Osnova za taj bojkot bio je raniji bojkot procesa zajedničke primjene Ashdovnovog gradskog statuta od strane ogranka mostarskog HDZ-a u rezultatu njihovog gubitka dominacije u hrvatskom taboru nakon opštinskih izbora u oktobru 2008. godine⁶⁵. Tako je bošnjačko-hrvatski antagonizam ponovo oživio u Mostaru, nakon skoro četiri godine relativne saradnje između oba tabora.

Unutrašnja fragmentacija

Međusobni antagonizmi između nacionalističkih tabora pojačani su neuspjelim pokušajem političkog inženjeringa koji je međunarodna zajednica preduzela na centralnom nivou vlasti na izborima 2010. godine. Dakle, podržana anglosaksonskim krilom PIC-a težnja (nominalno) multinacionalnog SDP-a da drugi put u istoriji poslijeratne BiH pobijedi na izborima⁶⁶ i stvori vladajuću koaliciju na centralnom i saveznom nivou koja bi prihvatila strogo proamerički

⁶³ Jelena Subotić, *Otimanje...*, s. 154.

⁶⁴ Ekpa Novosti, „Ne gladije već posti“, Večernje Novosti, 26. 07. 2008, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/dosije/aktuelno.292.html:219695-ne-gladije-vec-posti> [24. 10. 2020]; Dragan Maksimović, „BiH različito reaguje na hapšenje Radovana Karadžića“, Deutsche Welle, 22. 07. 2008, <http://www.dw.com/sr/bih-razli%C4%8Dito-reaguje-na-hap%C5%A1enje-radovana-karad%C5%BEi%C4%87a/a-3500313> [24. 10. 2020].

⁶⁵ International Crisis Group, „Bosnia: A test of political maturity in Mostar“, Europe Briefing, No. 54, 27. 07. 2009, http://old.crisisgroup.org/_/media/Files/europe/b54_bosnia___a_test_of_political_maturity_in_mostar.pdf [02. 11. 2020].

⁶⁶ Ovi izbori rezultirali su laganom pobjedom SDP-a (ukupno 11 mjesta) nad bošnjačkim taborom, gdje je SDA (10) pobijedila, ispred SBB-a (4) i SBiH-a (2). Bakir Izetbegović (SDA) zauzeo je bošnjačko mjesto u Predsjedništvu BiH.

izborni program *Platforma*, ovog puta otvorila je, ipak, i put umjerenoj SDA da suvlada Bosnom. Međutim, istovremeno je SDP, pozivajući dvije marginalne hrvatske stranke⁶⁷ u novu „veliku koaliciju“, isključio jedinstveni front hrvatskih nacionalista iz HDZ-a i HDZ-a 1990, uprkos činjenici da su baš te stranke osvojile veliku većinu glasova hrvatskog stanovništva na izborima. Kao odgovor na ovo isključenje — dodatno pogoršano izborom socijaldemokrata Željka Komšića u Prezidijum BiH kao predstavnika hrvatskog naroda — hrvatski nacionalisti blokirali su mogućnost uspostavljanja vlade na oba nivoa koristeći mehanizam „nacionalnog veta“ u Domu naroda na osnovi argumenta da hrvatski narod nije faktički predstavljen u državnim institucijama.

Sukob je ponovo eskalirao u proleće 2011. godine, kada je produžena institucionalna paraliza dovela do paralelnog formiranja dvije konkurentne vlade u Federaciji BiH, koje su dovodile u pitanje legalnost jedna drugoj: koalicijske vlade koju je uspostavio SDP uprkos hrvatskim opstrukcijama i vlade u sjeni koju je stvorio HDZ/HDZ 1990⁶⁸. Iako je državna izborna komisija delegalizovala koalicionu vladu SDP-a, OHR Inzko je suspendirao njenu odluku, a njegova je intervencija osigurala nastavak rada ilegalne koalicije i dobila dva odgovora nacionalista. Prvo, hrvatski front HDZ/HDZ 1990 napravio je konačan zaokret prema svome maksimalističkom teritorijalnom cilju, otvoreno proglašavajući potrebu stvaranja trećeg (hrvatskog) entiteta u Bosni. Drugo, srpski Dodikov SNSD — u postizbornom savezu sa frontom HDZ/HDZ 1990 — ušao je u još jedan sukob sa OHR-om, prijeteći mu referendumom o likvidaciji ureda OHR. Ispostavilo se da je glavni pobjednik ovog sukoba Milorad Dodik, koji je primorao međunarodnu zajednicu da uključi vanjskog posrednika — Ketrin Ešton, predstavnicu EU za spoljne poslove — da sa njim pregovara o povlačenju sa referendumu.

Iako je ovaj višeslojni sukob samo indirektno uključivao bošnjački tabor, njegova glavna posljedica bila je složena fragmentacija ovog tabora, što je produbilo zbunjenost oko izbora dominantne političke strategije od strane pojedinačnih aktera. Fragmentacija je započela spektakularnim porazom SBiH na parlamentarnim izborima i Silajdžića na izborima za Predsjedništvo BiH, te ponovnom dominacijom tabora od strane SDA, što, međutim, nije značilo da je strategija saradnje ponovo ojačana u taboru. Prvo, brza postizborna antagonizacija hrvatskog tabora i trajni gubitak autoriteta OHR-a⁶⁹ značili su ukupan gubitak podrške međunarodne zajednice prema SDA. Drugo, SDA bila je od 2009. godine podijeljena između pristalica

⁶⁷ Radi se o neofašističkoj Hrvatskoj Stranci Prava (HSP) te Narodnoj Stranci „Radom za boljitak“.

⁶⁸ Roland Kostić, „Shadow... op. cit., s. 130.

⁶⁹ Ibidem, s. 133. W UE zapadła decyzja o ostatecznym rozdzieleniu funkcji European Union Special Representative (EUSR) od urzędu OHR. Od tego momentu wycofany OHR Inzko przestał forsować jakiegokolwiek własne rozwiązania.

umjerenog Tihica i entuzijasta sve moćnijeg radikala Bakira Izetbegovića, sina Alije i potpredsjednika stranke.

Takođe, u taboru nije bilo nedvosmislenog i daljnijeg jačanja strategije konsolidacije i antagonizacije. Ovome jačanju su pogodovale: produžena nefunkcionalnost zajedničkih institucija koja je onemogućavala svakodnevno upravljanje državom; dosljedno separatistički kurs Milorada Dodika, te imenovanje Bakira Izetbegovića za člana bosanskog predsjedništva BiH. Međutim, istovremeno su ovaj trend blokirala četiri faktora. Prvo, Izetbegović je svoju izbornu pobjedu snažno dugovao Tihicu koji je podnio ostavku na izborima u zamjenu za Bakirovo obećanje da će on slijediti umjereni kurs⁷⁰.

Drugo, u bošnjačkom taboru pojavio se novi politički akter: Stranka za Bolju Budućnost (SBB) koju je osnovao Fahrudin Radončić, bosanski medijski oligarh i vlasnik dnevnog lista *Dnevni avaz*, za koga je početak političke karijere značio odustajanje od njegovog dvodecenijskog saveza sa SDA. Kurs SBB, uglavnom, je apstrahovan od obje tradicionalne bošnjačke strategije, fokusirajući se na pragmatični savez sa proameričkim SDP-om. Kao rezultat SBB je zamijenio SDA u vladajućoj koaliciji od maja 2012. godine, a Radončićeva pozicija se ojačala.

Treće, kolaps SBiH i prilično spora autonomizacija Izetbegovića podstakli su Islamsku zajednicu u liku Mustafe Cerića na još jednu političku reorijentaciju, ovog puta prema Radončiću kojeg je reis podržao na izborima za Predsjedništvo BiH. Štaviše, problem je bio Cerićev odlazak sa funkcije u septembru 2012. godine, bez jasnih naznaka nasljednika. Iako se za novog reisa, Huseina Kavazovića, smatralo da je nastavljac dosadašnjeg kursa, brzo se pokazalo da je on više Izetbegovićev nego Radončićev pristalica.

Četvrto, politička zbunjenost unutar tabora je prouzrokovana činjenicom da su kaos na centralnom i saveznom nivou, kao i unutrašnje podjele u bošnjačkom logoru, prikrivali značaj događaja povezanih sa kasnijim presudama ICTY. Iako su do sada te presude bile snažan argument za čitav tabor u korist jednoglasne podrške strategiji konsolidacije i antagonizacije, ovaj put hapšenje Ratka Mladića u maju 2011. godine ili presuda Slobodanu Praljku za rušenje Starog mosta u Mostaru⁷¹ nisu igrale tako snažnu ujediniteljsku ulogu.

Na kraju krajeva, Bakir Izetbegović bio je političar koji je uspio da prevaziđe unutrašnju fragmentaciju bošnjačkog tabora, osvojivši i naklonost novog reisa Kavazovića i stvarno vođstvo SDA. Potonjem je pomogla neočekivana bolest i smrt Sulejmana Tihica. Do narednih izbora Izetbegović je uspio ujediniti podijeljenu SDA dovoljno efikasno da postigne visok rezultat na parlamentarnim izborima i drugi

⁷⁰ Ioannis Armakolas, „A changing party landscape? An Analysis of the October 2010 Elections in Bosnia and Herzegovina“, *Southeastern Europe*, br. 38/2014, s. 188; Xavier Bougarel, *Islam and nationhood...* op. cit., s. 195.

⁷¹ Susan Forde, „The bridge... op. cit., s. 472–473.

mandat u Predsjedništvu BiH⁷². Zahvaljujući ovome, Bakir Izetbegović je početkom 2015. godine stekao status najuticajnijeg bošnjačkog političara u zemlji. Međutim, njegova situacija bila je dijagonalno drugačija od one u kojoj se nalazio Alija Izetbegović u drugoj polovini devedesetih. Bakir je morao vladati bošnjačkim taborom u zemlji u kojoj su nestabilnost zajedničkih institucija, antagonizmi između tri tabora, razočaranje politikom međunarodne zajednice i opšta politička dezorijentacija bili najveći od kraja rata.

Zaključci

Dva glavna pravca-strategije bošnjačke nacionalističke politike u savremenoj Bosni i Hercegovini pojavile su se u pozadini stalne napetosti između pretpostavki Dejtonskog sporazuma, koje su cementirale logiku jačanja nacionalističkih podela, i politike međunarodne zajednice na terenu koja je promovisala logiku prelaska ovih podjela.

Strategija konsolidacije i antagonizacije zasnovana na prvoj logici i utemeljena na radikalnom, prijeratnom postulatu bošnjačke dominacije u Bosni i Hercegovini uređivanjem zemlje prema liberalnom principu teritorijalne pripadnosti, zadržala je svoju potpunu dominaciju u taboru do kraja devedesetih. U ovom periodu artikulirala ju je Izetbegovićeva SDA koja je — uživajući podršku rukovodstva Islamske zajednice naslijeđenu iz rata, te naklonost čvrstog medijskog fronta — marginalizirala umjerenu Silajdžićevu SBiH.

Strategija saradnje zasnovana na drugoj logici i težnji za ravnopravnošću svih nacija na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine, ojačao je umjereni SBiH Silajdžić nakon pobjede na izborima 2000. godine. Ipak, ukupno gledajući, najznačajnije ga je ojačala SDA koja poslije umjerenog zaokreta — koji je 2001. godine pokrenuo novi lider Sulejman Tihić — počela je da koristi strategiju saradnje kao svoju glavnu strategiju, preusmjeravajući strategiju konsolidacije i antagonizacije u drugi plan, mada ne oslobodivši se nje u potpunosti. To je rezultiralo ambivalentnom politikom i prema međunarodnoj zajednici i prema srpskom, te hrvatskom taboru. U prvom slučaju, ambivalentnost se sastojala u pružanju podrške sve oštrijem, integracionističkom kursu OHR-a u Bosni, te istovremenom optuživanju za premalo radikalizma sa pozicije branilaca vladavine zakona u zemlji. U drugom slučaju, ambivalentnost je bila pokušaj da se antagonizmi sa srpskim i hrvatskim taborima ukinu u lokalnoj politici usmjerenoj na rešavanje problema tragedija u Srebrenici i Mostaru, dok su te antagonizme istovremeno podgrijavale na međunarodnom nivou, tj. ICTY i ICJ. Važno je da je istovremena upotreba obje strategije

⁷² Na ovim izborima SDA je pobijedila u bošnjačkom segmentu (ukupno 13 mjesta) ispred SBB-a (5). Bakir Izetbegović (SDA) ponovo je postao bošnjački član Predsjedništva BiH. Multinacionalni SDP oslabljen je ostavkom Zlatka Lagumdžije i odlaskom Željka Komšića koji je osnovao svoju stranku — Demokratski front (DF) i s njom postigao bolji izborni rezultat od SDP-a.

od strane SDA sa jakim prioritetom za strategiju saradnje rezultirala dubljom rekonfiguracijom snaga unutar tabora. Ranije uticajno, radikalno krilo SDA, bilo je marginalizovano, a političke veze sa Islamskom zajednicom popuštene, što je jasno ublažilo kurs stranke.

Istovremeno, preokret u odnosima moći unutar tabora rezultirao je preokretom prioriteta za obje strategije. To se dogodilo u proljeće 2006. godine, u rezultatu kolapsa aprilskog paketa kada je, neočekivano, Silajdžićeva SBiH prošla na radikalne pozicije. Ovaj potez bio je dio šireg zaokreta u bh. politici, usljed čega se međunarodna zajednica podijelila oko daljnjeg načina vršenja mirovne misije u Bosni, a dinamiku čitavog političkog polja ponovo je definirao rastući, bošnjačko-srpski antagonizam. Pobjeda Silajdžića na izborima za Predsjedništvo BiH, vrlo visok rezultat SBiH u parlamentu i snažna podrška koju je radikalima dala Islamska zajednica u liku Reisa Cerića, vratili su u prvi plan strategiju konsolidacije i antagonizacije koja se tada manifestovala u otvorenom artikulisanju postulata centralizacije zemlje i likvidacije entiteta. Dominacija ove strategije produbila je antagonizme između tabora i otuđila ih od međunarodne zajednice u jednakoj mjeri kao i zrcalne autonomističko-separatističke postulate koje je iznosio srpski tabor, predvođen Miloradom Dodikom.

Strategija saradnje za narednih nekoliko godina nakon 2006. ostala je u pozadini bošnjačke nacionalističke politike i manifestovala se u pokušaju umjerene SDA da povрати svoju dominantnu političku ulogu u taboru i zemlji. U tom cilju, SDA je za međunarodnu zajednicu gradila imidž posrednika koji bi bio spreman na dalekosežne kompromise — uključujući odustajanje od težnje za bošnjačkom dominacijom u Bosni. Međutim, istovremeno se ova unutrašnja podjela u taboru zamagljivala kad su na dnevni red dolazila pitanja suđenja ratnim zločincima pred ICTY i ICJ. Ovdje je čitav bošnjački tabor dosljedno branio „vlastite“ oficire ARBiH, jednoglasno stigmatizirajući kazne nepovoljne za svoj tabor i izražavajući podršku hapšenjima i izrekama zločincima iz srpskog i hrvatskog tabora.

Premda je nakon 2010. SDA povratila svoju relativnu dominaciju u bošnjačkom taboru, istovremeno je došlo do fragmentacije i intenziviranja unutrašnje borbe za liderstvo, i kao posljedica — velike dezorijentacije oko strategija koje je tabor do sada koristio. S jedne strane, prioritetizacija strategije saradnje nije vraćena, a s druge strane, prioritetizacija strategije konsolidacije i antagonizacije nije jasno zadržana. Bakir Izetbegović je uspio da ponovo ujedini tabor pred izbore u oktobru 2014. godine, koji su se pokazali uspješnim i za njega i za SDA, što je omogućilo izlazak iz ovog klinča. Zahvaljujući tome, Bakir Izetbegović je u 2015. godinu stekao status najjačeg i najutjecajnijeg bošnjačkog političara. Ipak, taj je političar stao na čelu tabora koji je bio razočaran dugotrajnom, neefikasnom politikom međunarodne zajednice i duboko zbunjen oko toga u kom pravcu bi trebalo ići dalje.

Bibliografija

- Armakolas Ioannis, „A changing party landscape? An Analysis of the October 2010 Elections in Bosnia and Herzegovina“, *Southeastern Europe*, br. 38/2014, s. 171–212.
- Babuna Aydin, „National identity, islam and politics in post-communist Bosnia-Herzegovina“, *East European Quarterly*, Vol. 39, No. 4/2006, s. 405–447.
- Bieber Florian, *Post-war Bosnia. Ethnicity, Inequality and Public Sector*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2005.
- Bieber Florian, „Local institutional engineering: A tale of two cities, Mostar and Brčko“, u: David Chandler (ur.). *Peace without Politics? Ten Years of State-Building in Bosnia*, Routledge, London-New York, 2005, s. 114–127.
- Bougarel Xavier, „Reopening the wounds? The parliament of Bosnia-Herzegovina and the Question of Bosniak Responsibility“, u: I. Depla, X. Bougarel, J.-L. Fournel (ur.), *Investigating Srebrenica. Institutions. Facts. Responsibilities*, Berghahn Books, New York, 2012, s. 104–130.
- Bougarel Xavier, *Islam and Nationhood in Bosnia-Herzegovina: Surviving Empires*, Bloomsbury, London, 2017.
- Dimitrijević Vojin, Milanović Marko, „The strange story of the Bosnian „Genocide“ case“, *Leiden Journal of International Law*, Vol. 21, No. 1/2008, s. 65–94.
- Duijzings Ger, „Commemorating Srebrenica: Histories of violence and the politics of memory in Eastern Bosnia“, u: Xavier Bougarel (ur.), *The New Bosnian Mosaic. Identities, Memories and Moral Claims in a Post-War Society*, Ashgate, Aldershot, 2007, s. 141–166.
- Ekpa Novosti (2008). „Ne gladije već posti“, *Večernje Novosti*, 26. 07. 2008, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/dosije/aktuelno.292.html:219695-ne-gladije-vec-posti> [24. 10. 2020].
- Forde Susan, „The bridge on the Neretva: Stari Most as a stage of memory in post-conflict Mostar“, *Cooperation and Conflict*, Vol. 51, No. 4/2016, s. 467–483.
- Ljiphart Arend, „Consociational democracy“, *World Politics*, Vol. 21, No. 2/1969, s. 207–225.
- International Crisis Group, „Dayton: Two years on. A review of progress in implementing the Dayton peace accords in Bosnia“, ICG Bosnia Project, No. 27, 19. 11. 1997, <http://www.refworld.org/pdfid/3de2054e4.pdf> [07. 10. 2020].
- International Crisis Group, „Bh Alijansa za (omanje) promjene“, *Izveštaj ICG za Balkan*, No. 132, 02. 08. 2003, <https://www.crisisgroup.org/bs/europe-central-asia/balkans/bosnia-and-herzegovina/bosnias-alliance-smallish-change> [07. 10. 2020].
- International Crisis Group, „Building bridges in Mostar“, *Europe Report*, No. 150, 20. 11. 2003, https://www.files.ethz.ch/isn/28077/150_building_bridges_mostar.pdf [07. 10. 2020].
- International Crisis Group, „Nacionalističke vlade Bosne i Hercegovine. Paddy Ashdown i paradoksi izgradnje države“, *Izveštaj za BH*, No. 146, 23. 07. 2003, http://old.crisisgroup.org/_/media/Files/europe/146_bosnia_ashdown_bh.pdf [07. 10. 2020].
- Keil Soeren, *Multinational Federalism in Bosnia and Herzegovina*, Ashgate, Farnham, 2013.
- Kerr Rachel, *The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: An Exercise in Law, Politics and Diplomacy*, Oxford University Press, New York, 2004.

- Kostadinova Tonka, „The politics of memory and the post-conflict reconstruction of cultural heritage: The case of Bosnia and Herzegovina“, Working Paper Series of the Centre for Advanced Study Sofia, br. 6/2014, s. 1–20.
- Kostić Roland, *Ambivalent Peace. External State-building, Threatened Identity and Reconciliation in Bosnia and Herzegovina*, Universitetstryckeriet, Uppsala, 2007.
- Kostić Roland, „Transitional justice and reconciliation in Bosnia-Herzegovina: Whose memories, whose justice?“, *Sociologija*, Vol. 54, No. 4/2012, s. 649–666.
- Kostić Roland, „Shadow peacebuilders and diplomatic counterinsurgencies: Informal networks, knowledge production and the art of policy-shaping“, *Journal of Intervention and State-building*, Vol. 11, No. 1/2017, s. 120–139.
- Larise Dunja, „The islamic community in Bosnia and Herzegovina and nation building by Muslims/Bosniaks in the Western Balkans“, *Nationalities Papers*, Vol. 43, No. 2/2015, s. 195–212.
- Maksimović Dragan, „BiH različito reaguje na hapšenje Radovana Karadžića“, *Deutsche Welle*, 22. 07. 2008, <http://www.dw.com/sr/bih-razlicito-reaguje-na-hap%C5%A1enje-radovana-karadzic%C5%BEi%C4%87a/a-3500313> [24. 10. 2020].
- Martinović Darko, *Visoki predstavnici međunarodne zajednice u BiH*, Fakultet Politickih Znanosti Sveucilista u Zagrebu, Zagreb, 2014.
- Peter Mateja, „No exit: The decline of the International Administration in Bosnia and Herzegovina“, u: Soeren Keil, Valery Perry (ur.), *State-building and Democratization in Bosnia and Herzegovina*, Ashgate, Aldershot, 2015, s. 131–150.
- Pirolić Zoran, „Oštre reakcije na susret Tihić-Orić“, *Deutsche Welle*, 08. 07. 2006, <http://www.dw.com/bs/o%C5%A1tre-reakcije-u-rs-na-susret-tihic-oric%C4%87-ori%C4%87/a-2484407> [11. 10. 2020].
- Pollack Craig E., „Intentions of burial: Mourning, politics and memorials following the massacre at Srebrenica“, *Death Studies*, Vol. 27, No. 2/2010, s. 125–142.
- Popov-Momčinović Zlatiborka, „Parlamentarne političke stranke u Bosni i Hercegovini“, u: Saša Gavrić, Damir Banović (ur.), *Parlamentarizam u Bosni i Hercegovini*, Sarajevski Otvoreni Centar, Sarajevo, 2012, s. 251–292.
- Rawski Tomasz, „Polityka symboliczna jako instrument budowania państwa. Przypadek Bośni i Hercegowiny (1991–98)“, u: Jacek Raciborski (ur.), *Państwo w praktyce. Style działania*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków, 2017, s. 373–396.
- Sebastian Sofia, *Post-war State-building and Constitutional Reform: Beyond Dayton in Bosnia*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2014.
- Simović Vlade, „Političke partije u Bosni i Hercegovini“, w: Damir Banović, Saša Gavrić (ur.), *Država, politika i društvo u Bosni i Hercegovini. Analiza postdejtonskog sistema*, Sarajevo University Press, Sarajevo, 2011, s. 330–358.
- Smoljanović Stanko, „Čavić priznao masakr u Srebrenici“, *Deutsche Welle*, 23. 06. 2004, <http://www.dw.com/bs/%C4%8Davic-priznao-masakr-u-srebrenici/a-2485548> [12. 10. 2020].
- Smoljanović Stanko, „Tihićeva inicijativa izazvala negodovanje u RS“, *Deutsche Welle*, 27. 07. 2004, <http://www.dw.com/bs/tihic%C4%87eva-inicijativa-izazvala-negodovanje-u-rs/a-2485498> [12. 10. 2020].
- Subotić Jelena, *Otimanje pravde: suočavanje s prošlošću na Balkanu*, Beogradski Centar za Ljudska Prava, Beograd, 2010.

- van Willigen Niels, *Peacebuilding and International Administration: The Cases of Bosnia and Herzegovina and Kosovo*, Routledge, London, 2013.
- Walasek Helen, *Bosnia and the Destruction of Cultural Heritage*, Ashgate, Farnham, 2015.
- Zdeb Aleksandra, „Prud and Butmir processes in Bosnia and Herzegovina: Intra-ethnic competition from the perspective of game theory“, *Ethnopolitics*, Vol. 16, No. 4/2017, s. 369–387.

Tomasz Rawski

THE MAIN DIRECTIONS OF BOSNIAK NATIONALIST POLITICS IN CONTEMPORARY BOSNIA-HERZEGOVINA

The article discusses the two main directions of Bosniak nationalist politics in contemporary Bosnia and Herzegovina. The first direction is a radical, consolidating-antagonizing strategy, based on the logic of strengthening political and religious divisions and aimed at strengthening the internal cohesion of the Bosniak nation. The second direction is a moderate cooperative strategy, based on the logic of transcending these divisions and oriented towards cooperation of the Bosniak nation with the international community (mainly) and the other two nations of Bosnia and Herzegovina (to a lesser extent). The article shows the dynamics of continuous tension between these strategies from 1995 to 2015.

Key words: Bosnia and Herzegovina, Bosniak politics, nationalism, political sociology